

Shixnazar JUMANIYAZOV,
Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti professori
E-mail: ravshonbek.saurov@gmail.com
Tel: +99897 363 22 71

UrDU professori, DSc, M.Xajiyeva taqrizi asosida

TASVIRIY SAN'AT VOSITASIDA TALABA-YOSHLARDA AXLOQIY VA ESTETIK TARBIYANI SHAKLLANTIRISH OMILLARI

Annotatsiya

Ushbu maqolada, rassomning go'zal asarlarini tomosha qilish orqali talabalarda rasm chizishga ishtiyoq va ijodkorlik va mehnatsevarlik belgilari paydo bo'lishi hamda rassomning tarbiyaviy-ma'rifiy xarakterga ega bo'lgan, muvaffaqiyatining asosini to'g'ri tanlashda halollik, donolik, insoflik, poklik fazilatlarini namoyon bo'lish xususiyatlari borasida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: O'zbek san'ati, rassom, asarlar, axloq, erkin fikrli kishilar, o'zbek xalqining kundalik turmushi, turmush tarzi, urf-odatlar, ijodkorlar qahramonlari, go'zallik tarbiyasi, o'zbek xalqi tarixi.

FACTORS OF MORAL AND AESTHETIC EDUCATION OF STUDENTS THROUGH FINE ART

Annotation

This article highlights that by watching the beautiful works of the artist, the enthusiasm for painting and signs of creativity and hard work appear in the students, and characteristics of the artist's educational and moral character, the features of honesty, wisdom, and purity in choosing the basis of his success.

Key words: Uzbek art, artist, works, morality, free-thinking people, everyday life, lifestyle, traditions of the Uzbek people, heroes of creators, beauty education, Uzbek history of the people.

ФАКТОРЫ ПРАВСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ ЧЕРЕЗ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЕ ИСКУССТВО

Аннотация

В данной статье подчеркивается, что при просмотре прекрасных работ художника проявляется увлечение живописью и признаки творчества и у учеников появляется трудолюбие, а также особенности образовательного и нравственного характера художника, черты честности, мудрости и чистоты в выборе основы своего успеха.

Ключевые слова: Узбекское искусство, художник, произведения, нравственность, свободомыслящие люди, повседневная жизнь, образ жизни, традиции узбекского народа, герои-творцы, образование красоты, история узбекского народа.

Kirish. Markaziy Osiyoda tarixiy, axloqiy, ma'naviy va go'zallik tarbiyasini tari Talaba-yoshlarda ma'naviy-axloqiy dunyoqarashni shakllantirish, san'at, an'ana va milliy urf-odatlariga hurmat tuyg'usini shakllantirishda umumta'lim muassasasining o'rni, o'quv jarayoni va alohida fanlarning saviyasi va sifatini oshirish masalasiga alohida e'tibor qaratish lozim. Shu bilan birga, tasviriy san'atning talabalarni milliy qadriyatlar va madaniyatga hurmat ruhida tarbiyalashda kuchlantiruvchi omil sifatidagi o'rni kam o'rganilgan. Bu muammoni muvaffaqiyatli hal etishda oila va maktabning, olimlar va olimlar, madaniyat, adabiyot va san'at mutaxassislarining o'rni jamiyatga yordam beradi. Ayniqsa, qaysi millatga mansub bo'lishidan qat'i nazar, insonlarda ezgu tuyg'ularning shakllanishi va tarbiyalanishi jarayonida birinchi navbatda, san'at mutaxassislari va soha mutaxassislarining o'rni juda muhimdir.

Shu nuqtai nazardan milliy san'atning imkoniyatlari keng hisoblanadi. Tarixiy shakllangan an'analarning o'ziga xos xususiyatlari tasviriy san'at talaba shaxsini axloqiy tarbiyalashda o'zining estetik kuchidan foydalanish imkonini beradi. "Estetik ong va estetik faoliyat tushunchasi mohiyatan yaxlit, o'zaro bog'liq bo'lib, estetik faoliyat estetik ong asosida vujudga keladi, shakllanadi,-deya ta'kidlaydi nafosatshunos olim E. Umarov.-Mazkur fikrni boshqacha ifodalaganimizda, estetik faoliyat estetik ongning amalga oshirilishi va moddiylashtirilishidir. Estetik faoliyat asosini insonning muayyan talab va ehtiyojlari tashkil etadi. Inson faoliyatining xususiyati ana shu talab va ehtiyoj tabiati bilan belgilanadi"[1].

Adabiyotlar tahlili. San'atkorlar ijodining asosi insoniyatning birgalikda yashash falsafasi bilan bog'liq bo'lib, ularda jamiyatning bugungi kundagi muammolari, tabiat go'zalliklari va shu bilan bog'liq holda atrof-muhitni muhofaza qilish masalalari tasvirlangani, shubhasiz, yuksak tarbiyaviy ahamiyatga ega. Bizning nazarimizda nafosat tarbiyasida tasviriy san'at ham muhim o'rin tutadi. Chiroyli rasmga qarab, talabalarda rasm chizishga ishtiyoq paydo bo'ladi va ularda ijodkorlik belgilari namoyon bo'ladi. O'qituvchi va ota-onalar rasm chizish uchun sharoit yaratib berishlari va ularga yordam berishdan tortinmasliklari kerak.

O'zbek xalqi rassomlari ijodining imkoniyatlari va axloqiy meyorlari va go'zalligini to'g'ri baholash nafaqat zamonaviy sahnada, balki kelajakka ham doimiy e'tibor qaratishni taqozo etadi. Bu borada o'zbek xalq rassomlari ijodiga murojaat qilish o'rindir, chunki ularda ifodalangan g'oya va mazmunning aksariyati to'g'ri.to'g'ri, ijodkorlar muhokama qilgan, aks ettirgan masalalar bugun ham dolzarbligicha qolmoqda. Binobarin, ular asrlar tubidan bizning zamondoshimiz bo'lib yetishib chiqqan, ularning hikmatli o'gitlari bugungi hayot yo'nalishi sanaladi.

O'zbekiston san'ati o'ziga xos xususiyatlar bilan rivojlangan bo'lib, u rasm sifatida jamoat va turar-joy binolarini bezashda namoyon bo'lgan. Rassomlar o'z ijodining asosiy yo'nalishini naqqoshlik san'atini ganch o'ymakorligi bilan uyg'unlashtirish deb bilgan va ular naqqoshlik rangi bilan ganchning tabiiy rangi o'rtasidagi munosabatni uyg'unlashtirgan, natijada u san'at asariga aylangan. XX asr boshlarida O'zbekiston tasviriy san'atining rivoji u amaliy bezak san'ati shaklida namoyon bo'ladi, chunki bu yo'nalishda ya'ni rassomlik, chizmachilik, grafika va haykaltaroshlik maktabini tashkil etadigan professional rassomlar yo'q edi. O'zbekiston hukumatining mustaqillik yillarida asosiy vazifalaridan biri tasviriy san'atning rivojlanishi va kengayishiga zamin yaratish edi, bu jarayonga mutaxassislar safarbar etildi. Soha rivoji uchun xorijiy mamlakatlardan san'atkorlar, mutaxassislar ishga jalb etildi.

20-asrning o'rtalarida L.Bure, A.Patroshkin grafik san'atga asoslangan bo'lib, u targ'ibot ko'rinishini, jurnal va gazetalarning grafik tasvirlarini yanada rivojlantiradi. Rassomning ishi va Bure Lning grafik asarlarida ichki va tashqi

dushmanlar kechirildi, tashviqot qarashlari, grafik tasvirlari "Mulla Mushfiqiy" jurnalida chop etilib, xalqni kunning qaynoq masalalari bilan tanishtirdi. O'sha davrning siyosiy-ijtimoiy masalalarini ifodalagan grafik obrazlar syujeti muxlisari ko'p edi. Bunday provokatsion qarashlar va grafik tasvirlar xarakterlidir. U tasvir va go'zallik tarbiyasini uyg'otdi. Shu yillar davomida O'zbekiston madaniyati va madaniyati sohasida madaniy yangiliklar paydo bo'ladi.

Natijalar va muhokamalar. O'zbek professional san'ati turli davrlarda bir qancha muammolarni boshidan kechirdi. Sohoni rivojlantirish va yutuqlarni aks ettirish maqsadidarakassomlar, haykaltaroshlar ijodi va ijodiy ishlari, grafik rassomlar va dekorativ-amaliy rassomlar Moskvada (1940) namoyish etildi.

Rassomning go'zal asarlarini tomosha qilish orqali talabalarda rasm chizishga ishtiyoq va ijodkorlik va mehnatsevarlik belgilari paydo bo'ladi. Rassomning tarbiyaviy-ma'rifiy xarakterga ega bo'lgan, muvaffaqiyatining asosini to'g'ri tanlashda halollik, donolik, insoflik, poklik fazilatlarini mujassam.

O'zbek san'ati katta hissa qo'shdi. Rassom o'z asarlarida, axloqiy mavzular bilan bir qatorda mehnatkashlarni madh etishga, erkin fikrli kishilarni tanqid qilishga ham katta ahamiyat bergan. Rassom asarlarida o'zbek xalqining kundalik turmushi, turmush tarzi, urf-odatlarini, ijodkorlar qahramonlari, go'zallik tarbiyasi kabi mavzular o'rin olgan. Bu o'zbek xalqining kundalik hayoti, turmush tarzi, urf-odatlarini, ijodkorlar qahramonlari, o'zbek xalqi tarixi va kunning dolzarb mavzulari manbasidir.

Rassomning barcha asarlarida ma'naviy-axloqiy, ma'naviy-estetik fazilatlar mujassam edi. O'zbekiston monumental san'ati rivojiga katta hissa qo'shgan. Aytish joizki, o'zbek rassomlarining asarlari o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularda yanada rang-barang, nodir nafislik va o'ziga xos joziba namoyon bo'ladi.

Yuqorida tilga olingan san'atkorlar va san'atkorlar qatorida yana ko'plab ijodkorlar bor asarlarida kitobxonlar va insonlar qalbida odob-axloq va go'zallik, tabiatga muhabbat, ajdodlari bilan faxrlanish, Vatanga muhabbat, jamiyat oldidagi mas'uliyat fazilatlarini singdiradigan rassom va hunarmandlarni nomlash mumkin. Mashhur rus o'qituvchisi K.D.Ushinskiyning fikricha, hech bir pedagogika go'zal tabiatning yoshlar qalbidagi samarali tarbiyaviy kuchiga teng kela olmaydi [2].

Rassomlar so'nggi yillarda muvaffaqiyatlarga erishib, o'z asarlarida o'zbek xalqi tarixi, uning yutuq va yutuqlari turli ranglarda tasvirlangan. Bu xususiyatni bir qancha rassomlar ijodida ko'rish mumkin. Ular o'z asarlarida o'tmishga nazar tashlaydi, tarixiy voqea va hodisalarni muhim mavzu sifatida tanlaydi, unga badiiy rang beradi, tomoshabinni o'sha davrdagi holat bilan tanishtiradi.

Ejen Delakruva rassomchilikda tabiat inson qalbiga vositachisiz, pardasiz, shartlarsiz ko'rinadi, degan fikrda edi. Ingliz faylasufi va pedagogi Jon Lokk bunga ishongan. Axloqiy meyorlar va xulq-atvor qoidalari tashqi narsa bo'lmasligi kerak, ular yoshlarning chuqur shaxsiy fazilatlarini bo'lishi kerak, faqat shu holatda ular o'z farovonligini ta'minlashda o'z missiyasini bajarishlari mumkin [3]. Majidning "Qur'on"ida inson axloqiga oid deyarli barcha masalalar o'z ifodasini topgan. "Qur'on" suralari va payg'ambarimiz hadislarida yaxshi amallarning ahamiyati, yomon xulq va odatlarning zarari bayon etilgan. Ajdodlarimiz ana shu qadriyatlar asosida ta'lim-tarbiya olgan bo'lib, bugungi avlod bundan yana bahramand bo'ladi.

Materialist faylasuflar D.Didro va N.G.Chernishevskiyalar go'zallikning subyekt sifatida obyekt go'zallikdir va bu kategoriya go'zallikni tarbiyalash tizimining asosini tashkil qiladi [4], deb hisoblaganlar. San'atning har qanday turi, jumladan, ta'lim san'ati tabiat tomonidan berilmagan narsaning o'rni to'ldirishni maqsad qiladi. San'at insonning kamchiliklarini tuzatish uchun kuchli vositadir. Go'zallik tushunchasi odamda birdaniga paydo bo'lmaydi, u kishilar va atrof-muhit ta'sirida shakllanadi. Shu boisdan ham insonning badiiy taraqqiyot qonuniyatlari jamiyat taraqqiyoti qonuniyatlari bilan bog'liqdir.

Rassomlarning fikricha, tarbiyaning asosiy maqsadi shaxsda o'z axloqiy tamoyillarini tasdiqlash uchun ichki ehtiyojni rivojlantirishdir. San'atkorlar bolalarning maqto'v va tanbehlariga, xulq-atvor namunalari sezgir bo'lgani uchun o'zlariga mos bo'lgan tushuncha qarajalarini, o'qituvchining dalillarini tushunishlariga e'tibor berib, talqinni eng samarali axloqiy usullardan biri sifatida tavsiya qilganlar.

Ma'naviy buzulish bilan ifloslangan jamoat maydonini poklash, insonlar, ayniqsa, o'smirlar va yoshlarning ma'naviy dunyosini ma'naviy-axloqiy qadriyatlar bilan boyitish axloqiy va go'zallik tarbiyasining muhim vositalaridan birdir. Chunki o'smir va yoshlarning tafakkuri ma'naviy jihatdan qanchalik kuchli bo'lsa, davlat ham, millat ham kuchli va qudratli bo'ladi. K. D.Ushinskiy, axloqiy va go'zallik jihatining birligi masalasi, ularning inson hayotidagi rolini o'rganar ekan, u axloqiy jihatni go'zallikning bir bo'lagi, odamlar o'rtasidagi munosabatlardagi go'zallik jihati sifatida tushunish kerakligini ta'kidlagan: "Nafis va go'zal narsalar axloqsiz, axloq esa begunoh bo'lmaydi" [2]. K.A.Gelvetiy san'at shaxsning axloqiy rivojlanishiga hissa qo'shadi va insonda "kuchli qiziqish" uyg'otishga, amiy va kuchli taassurot qoldirishga qodir [5], deb hisoblaydi va bu vaqtda yaratilgan tasavvur va fantaziya badiiy zavqning eng yuqori shaklini yaratadi.

Go'zallik tarbiyasi tarixida mashhur pedagoglar Y.A.Komenskiy va I.G.Pestalotsilarning xizmatlari katta ekanligini ta'kidlash joiz. Ularning fikricha, go'zallik tarbiyasi tarbiyaviy ta'limning muhim omili hisoblanadi, chunki ularning fikricha, ta'lim jarayonihissiy idrok, kuzatish, vizualizatsiya va tajriba boshlanadi, pedagogik jarayonning asosiy maqsadi insonning uyg'un rivojlanishi tamoyilidir [6].

Xulosa. Bizning nazarimizda tasviriy san'at vositasida talaba-yoshlarda axloqiy ongi, mehnatsevarlik, intizom, kamtarlik, adolat, qat'iyat, mas'uliyat, burchga sodiqlik va boshqa shu kabi tushunchalar shakllanadi. Bu yoshda burch va mas'uliyat tushunchalarining ma'nosi ham ular uchun tushunarli bo'lib qoladi. Asosan, axloqiy tarbiya va go'zallikning mohiyati faoliyatni tashkil etishdir. Shuning bilar bir qatorda tasviriy san'atdagi badiiy rang-baranglik - yoshlar uchun estetika san'at va hayotdagi go'zallik va mutanosiblikni to'liq idrok etish va to'g'ri tushunish qobiliyatini shakllantirishga, estetik tasavvur, tushuncha, did va e'tiqodni yaratishga, shuningdek, ijodkorlik va ijodiyotning tug'ma asoslarini rivojlantirishga qaratilgan bo'ladi. Bunday shaxsni shakllantirishda axloqiy-ma'naviy tarbiya va go'zallikka muhabbat ham muhim o'rin tutadiki, uning vazifasi go'zallikni to'g'ri anglash va tushunishga hissa qo'shish, uning voqelikda, ijodida namoyon bo'lishini sevh va qadrlashdan iborat. Tasviriy san'at, maktab talabalarini hayotda go'zallik yaratishga intilishga undash zarur axloqiy g'oyalari va qarashlarni shakllantirish, shuningdek, xunuk va kamsituvchi hodisalarga qarshi kurash hamdir.

ADABIYOTLAR

1. Умаров Э. Эстетика.-Т.: Ўзбекистон. 1995.-96 б.
2. Ушинский К. Д. Избранные педагогические произведения /К.Д.Ушинский// М.,1968. □ 38 с.
3. Локк Д. Педагогические сочинения / Д.Локк // М., 1985. – 110 с.
4. Пирадов А.В. Эстетическая культура личности /А.В.Пирадов//: – Л.: Изд-во ЛГУ, 1979.-176 с.
5. Силин М.А. Выдающийся французский философ-материалист XVIII /М.А.Силин, К.А.Гельвеций//:– М., 1958. 195 с.

6. Комарова Т.С. Изобразительная деятельность в детском саду: обучение и творчество /Т.С.Комарова // М.: Педагогика, 1990. -144 с.